

Helse- og omsorgstjenester til personer som har utviklingshemning og demens, reguleres av de samme lover og forskrifter som gjelder for alle andre. Enkelte særbestemmelser finnes, for eksempel helse- og omsorgstjenesteloven kap. 9.

Når det foreligger en diagnose som krever oppfølging fra helse- og omsorgstjenesten, er det noen sentrale juridiske forhold, og enkelte rettigheter, som er aktuelle for både pasient eller bruker, og pårørende. I lovverket er det et begrepsskille på tjenestemottaker; *pasient* når det gjelder helsetjenester og *bruker* når det gjelder omsorgstjenester. Det er viktig å være klar over at loven ved enkelte bestemmelser skiller mellom pasient og bruker.

Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. omfatter tjenester og tiltak som *kommunene skal tilby* sine innbyggere. For eldre personer som har utviklingshemning og demens kan § 3-2 første ledd nr.6 bokstav a-c være særlig aktuelle. De omhandler helsetjenester i hjemmet, personlig assistanse og plass i institusjon. Etter søknad fra pasient eller bruker, eventuelt med bistand fra pårørende eller verge, gjør kommunen en helhetsvurdering av situasjonen, og fatter et enkeltvedtak på om det skal innvilges tjenester og eventuelt hvilke tjenester som skal gis. Personens funksjonsnivå, helsetilstand, praktiske forhold, og ønsker, samt kommunens ressurser og omsorgspolitiske målsettinger, blir vurdert.

Lov om pasient- og brukerrettigheter beskriver hvilke *rettigheter en person har* til helse- og omsorgstjenester. Lovens formål er å sikre befolkningen lik tilgang på tjenester av god kvalitet. Loven gir blant annet regler for brukermedvirkning, informasjon, krav til samtykke og nærmeste pårørendes rolle og rettigheter.

Helse- og omsorgstjenester er i utgangspunktet **frivillig**. I enkelte tilfeller gjøres det likevel unntak fra dette. F. eks gir helse- og omsorgstjenesteloven kap. 9 adgang til å benytte tvangstiltak overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning som ledd i tjenester etter lovens § 3-2 nr. 6 bokstavene a til c og § 3-6 første ledd nr. 2. Og pasient- og brukerrettighetsloven kapittel 4A åpner for at det på nærmere angitte vilkår, kan gis nødvendig somatisk helsehjelp ved tvang til personer som mangler samtykkekompetanse og som motsetter seg helsehjelpen.

Alle har rett på *nødvendige og forsvarlige tjenester* uavhengig av hvor tjenesten gis, og en verdig, trygg og meningsfull alderdom er formålsfestet i **Forskrift om en verdig eldreomsorg**.

Forskrift om kvalitet i pleie- og omsorgstjenesten gir føringer om at personer som mottar helse- og omsorgstjenester skal få ivaretatt sine grunnleggende behov, og sikrer kvaliteten i tjenestene.

En omsorgsbolig er beboerens eget hjem. Leilighetene leies ut av kommunen i samsvar med reglene i **Lov om husleieavtaler**. Loven innebærer at kommunen ikke kan gi leietakerne mindre gunstige leieforhold enn det som følger av loven her.

Dersom personen er i behov av omfattende helse- og omsorgstjenester, kan det for eksempel søkes om plass på sykehjem eller tilsvarende bolig særskilt tilrettelagt for heldøgns tjenester. Det vil være opp til saksbehandlere i kommunen å vurdere om slike tjenester i det konkrete tilfelle er det riktige, eller om nødvendige og forsvarlige tjenester kan gis på annen måte.

Sykehjem eller tilsvarende, er nærmere regulert i **Forskrift for sykehjem og boform for heldøgns omsorg og pleie**.

Uansett hva slags rolle du har som **pårørende**, skal helse- og omsorgstjenesten ha systemer og rutiner for samtale og dialog med deg. I tilfeller der pasienten eller brukeren ikke har samtykkekompetanse, har den som er oppført som nærmeste pårørende i personens journal enkelte rettigheter (hvem som er nærmeste pårørende er regulert i pasient- og brukerrettighetsloven § 1-3 bokstav b). Dette kan være å få informasjon, medvirke ved gjennomføring av helse- og omsorgstjenester sammen med pasienten eller brukeren, og innsyn i personens journal hvis forholdene tilsier det. Pårørende som har fullmakt til å representere pasienten, kan også klage på at pasienten ikke har fått oppfylt sine rettigheter til nødvendig helsehjelp, medvirkning, informasjon, samtykke og journalinnsyn. Nærmeste pårørende til pasient eller bruker over 18 år uten samtykkekompetanse kan også anmode om tilsynsmessig vurdering i forbindelse med helse- og omsorgstjenester som er ytt pasienten eller brukeren. I tillegg til dette kan nærmeste pårørende også klage dersom de mener at de ikke har fått oppfylt sine rettigheter til medvirkning, informasjon, samtykke eller journalinnsyn.

I Nasjonalfaglig retningslinje om demens gir

Helsedirektoratet en rekke anbefalinger for utredning, behandling og oppfølging.

Retningslinjen gjelder alle personer som har demens. I tillegg er det egne kapitler som omhandler grupper med særlige behov, blant annet personer som har utviklingshemning.

Retningslinjen er ikke rettslig bindende, men er faglig normerende for tiltak og tjenester. Dersom helse- og omsorgspersonell eller kommunen velger å fravike anbefalinger i en retningslinje, skal dette dokumenteres og begrunnes i pasient eller brukers journal.

Den som er over 18 år, kan som utgangspunkt opprette testamente, hvor det fastsettes hva som skal gjøres med det personen etterlater seg. Opprettelse og gyldighet av et testamente reguleres av **Lov om arv m.m.** Et testamente kan kun opprettes av arvelater personlig, og er bare gyldig hvis personens mentale tilstand ikke var svekket ved opprettelse og formkravene for opprettelse for øvrig er fulgt. Enkelte personer med utviklingshemning kan være i en tilstand der opprettelse av testamente ikke lar seg gjøre. Arv fordeles da etter arvelovens regler. Fylkesmannen kan gi råd og veiledning, og hvis personen selv ytrer sine ønsker, oppfordres det til å lytte til disse.

Les mer

Lov om arv m.m

Lov om husleieavtaler

Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m

Lov om pasient- og brukerrettighetsloven

Forskrift om kvalitet i pleie- og omsorgstjenesten

Forskrift for sykehjem og boform for heldøgns omsorg og pleie

Forskrift om en verdig eldreomsorg

Nasjonalfaglig retningslinje om demens

Lærebok utviklingshemning og aldring (Larsen & Wigaard, 2014)

Veileder om pårørende i helse- og omsorgstjenesten
www.aldringoghelse.no